

KSZTAŁT ROZŁOGU A ORGANIZACJA GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH WSI WOJ. RZESZOWSKIEGO

Zbigniew Gawlikowski, Anna Gondek

Zakład Ochrony Przyrody PAN w Krakowie

WSTĘP

Produkcja rolnicza, jej organizacja i wyniki uzależnione są w głównej mierze od wzajemnego współdziałania trzech zasadniczych czynników produkcji: pracy żywej, pracy uprzedmiotowionej (kapitału) i ziemi stanowiącej podstawowy środek produkcji rolniczej. Ziemia jest nie tylko środkiem pracy, ale również w poważnym stopniu decyduje o charakterze gospodarstwa rolniczego. Nowoczesne rolnictwo nie jest wyrazem prostej sumy wspomnianych trzech czynników produkcji, lecz kompleksem ściśle ze sobą powiązanych zjawisk o charakterze przyrodniczym i ekonomicznym [6].

Przez strukturę organizacji gospodarstwa rolniczego rozumie się wzajemny stosunek między sobą, oraz udział w całokształcie wszystkich części składowych materialnej substancji gospodarstwa [14]. Dla charakterystyki struktury organizacyjnej gospodarstwa służą dwie grupy wskaźników: a) techniczno-organizacyjne, b) ekonomiczno-organizacyjne. Pierwsze z nich określają cechy strukturalne gospodarstwa, drugie natomiast obrazują wartościowe ujęcie środków produkcji.

W niniejszym opracowaniu przeprowadzono analizę jednego ze wskaźników grupy pierwszej, a mianowicie organizacji rozłogu ziemi w warunkach górskich.

Na tle ogólnej analizy struktury agrarnej woj. rzeszowskiego rozpatrywanej na tle kilku wybranych województw Polski, oraz w układzie przestrzennym w przekroju powiatów, skoncentrowano badania na terenie trzech wsi pow. Lesko w obszarze objętym kompleksowymi badaniami Pracowni Ekonomiki Przyrody, Zakładu Ochrony Przyrody PAN w Krakowie. W badaniach wykorzystano dane statystyki powszechnej GUS i materiały źródłowe uzyskane z Wojewódzkiego Biura Geodezji i Urzędzeń Rolnych w Rzeszowie. Równocześnie w trzech wsiach powiatu Lesko, leżących w dorzeczu rzeki Bereźnicy — Beresce, Woli Matiaszo-

wej i Bereźnicy Wyznej, wsiach o intensywnym użytkowaniu rolniczym — prowadzono własne badania i obserwacje.

Dorzecze rzeki Bereźnicy o łącznej powierzchni 21 km² skartowano w 1971 r., dokonując szczegółowego zdjęcia użytkowania ziemi, w celu rejestracji przestrzennego układu rodzajów upraw. Pozwoli to w latach następnych na uchwycenie zmian zachodzących w użytkowaniu ziemi. Przy sporządzaniu zdjęcia posługiwano się mapą katastralną w skali 1:2000, którą następnie zgeneralizowano do skali 1:5000.

Trzy wsie, które objęto badaniami, leżą w obrębie Wschodnio-Beskidzkiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, który został powołany uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie z dnia 19 kwietnia 1972 r.

Głównym celem, dla którego został utworzony Wschodnio-Beskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu, jest wzmożona ochrona środowiska przyrodniczego, która będzie realizowana na tym obszarze w oparciu o wytyczne wynikające ze szczegółowego regionalnego planu zagospodarowania terenów górskich. W myśl tych wytycznych wiodącą funkcją na tym obszarze spełniać będzie rekreacja i turystyka, przy działalności produkcyjnej ograniczonej do rozmiarów wynikających z istotnych potrzeb gospodarki narodowej. Przedstawione cele i zadania dla Obszaru Chronionego Krajobrazu wytyczają również kierunek działania dla jednego z podstawowych działów gospodarki narodowej — dla rolnictwa. Wyłania się więc konieczność prowadzenia badań naukowych z zakresu organizacji przestrzennej gospodarstw tego obszaru, które by uwzględniały specyficzne cechy środowiska przyrodniczego przy równoczesnym zachowaniu prawidłowego kierunku i opłacalnego poziomu produkcji rolniczej [9, 11].

Poziom produkcji rolniczej zależy m. in. również od kształtu rozłogu gruntów gospodarstwa, a więc od tego, czy zewnętrzne granice gospodarstwa mają regularny przebieg. Najlepszym z punktu widzenia organizacji pracy jest gospodarstwo posiadające grunty w jednym masywie o wspólnej obwodnicy — czyli rozłóg zwarty. Większość jednak gospodarstw w woj. rzeszowskim składa się z kilku, kilkunastu czy nawet kilkadziesiątu działek nie połączonych ze sobą. Mamy wtedy do czynienia z szachownicą gruntów. Jej ujemną stroną jest brak możliwości racjonalnego podziału gruntów na pola i trudność w stosowaniu mechanizacji prac polowych. Ponadto ilość i długość dróg łączących gospodarstwo będące w szachownicy z jego polami musi być większa niż w przypadku gospodarstwa scalonego, co w sposób istotny wpływa na poziom kosztów, a tym samym zmniejsza efektywność jego produkcji [4, 11].

Na tle charakterystyki struktury przestrzennej rolnictwa w woj. rzeszowskim przedstawione zostaną wyniki szczegółowych badań nad kształtem rozłogu ziemi w trzech wsiach powiatu Lesko, przy równoczesnym wskazaniu koniecznych przedsięwzięć reorganizacyjnych.

STRUKTURA WŁASNOŚCIOWA GRUNTÓW ROLNYCH W WOJ. RZESZOWSKIM

W strukturze powierzchni ogólnej woj. rzeszowskiego użytki rolne stanowią 57,3⁰%, lasy 35,6⁰% a pozostałe grunty 7,1⁰%. Zaznacza się wyraźnie wysoki stopień zalesienia, zwłaszcza w stosunku do pozostałych województw ziem starych.

W zakresie użytków rolnych stan władania w poszczególnych sektorach przedstawia się następująco:

Gospodarstwa indywidualne	— 91,4 ⁰ %	użytków rolnych
PGR podległe Ministerstwu Rolnictwa	— 5,2 ⁰ %	„ „
PGR podległe resortom nierolniczym	— 2,1 ⁰ %	„ „
Spółdzielnie Produkcyjne	— 1,1 ⁰ %	„ „
Gospodarstwa Zespołowe Kółek Rolniczych	— 0,2 ⁰ %	„ „

Grunty orne w powierzchni użytków rolnych zajmują 70,4⁰%, sady 1,4⁰% i trwałe użytki zielone 28,2⁰%. Powiaty górskie województwa wykazują również wysoki procent gruntów orných. Powiat Jasło — 80,2⁰%, powiat Krosno — 71,1⁰%, powiat Lesko — 60,6⁰%, powiat Sanok — 67,6⁰% i powiat Ustrzyki Dolne — najniższy udział gruntów orných wynoszący 42,1⁰%.

Udział trwałych użytków zielonych w strukturze użytków rolnych wynosi w pow. jasielskim 17,9⁰%, w krośnieńskim 26,3⁰%, w leskim 39,1⁰%, w sanockim 30,7⁰% i ustrzyckim 56,4⁰%. Udział ten w powiatach górskich, z wyjątkiem powiatu Ustrzyki Dolne, daleki jest od założeń ujętych w uchwale Rady Ministrów nr 35/69 określającej podstawowe normy strukturalne przy zagospodarowaniu ziem górskich woj. rzeszowskiego.

STRUKTURA OBSZAROWA GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH
I SZACHOWNICA GRUNTÓW W WOJ. RZESZOWSKIM

Województwo rzeszowskie, po woj. lubelskim, krakowskim i kieleckim, posiada największe rozdrobnienie gruntów. Na 1865,0 tys. ha ziemi użytkowanej rolniczo w szachownicy pozostaje 800 tys. ha (43,0⁰%), w tym w szachownicy uciążliwej (sześć i więcej działek) 300 tys. ha (16,1⁰%). Istniejący stan rozdrobnienia gruntów przedstawiają tabele 1 i 2.

Należy zauważyć, że w większości powiatów struktura agrarna wymaga natychmiastowej regulacji poprzez wykonanie prac scaleniowych. Województwo rzeszowskie liczy 380 gromad. W 40 gromadach średnia wielkość gospodarstw jest mniejsza niż 2 ha (10,5⁰% ogółu gromad), w 277 gromadach wynosi ona od 2-5 ha (72,9⁰%), w 52 gromadach od 5-7 ha (13,7⁰%), a powyżej 7 ha tylko w 11 gromadach (2,9⁰%). Średnie te w poszczególnych gromadach wahają się od 0,63-9,71 ha.

Jak już wcześniej powiedziano, szachownica pól utrudnia działalność gospodarczą [2, 3, 5, 7, 13]. Jedną z istotnych przyczyn tego utrudnienia jest odległość parcel od ośrodka dyspozycyjnego. Wiąże się bowiem

Tabela 1

Szachownica gruntów w wybranych województwach

Województwo	Obszar użytków rolnych		% użytków rolnych w szachownicy		% gospodarstw w szachownicy		w szachownicy uciążliwej	
	ogółem w tys. ha	w tym w szachownicy	zwykłej uciążliwej	uciążliwej	> 2 ha			
					w ogóle	uciążliwej		ogółem
Białostockie	2314	200	150	8,6	6,0	15,2	50,4	12,0
Bydgoskie	2079	25	25	1,2	1,2	3,1	48,4	5,4
Kieleckie	1946	900	500	46,1	25,6	27,2	13,5	87,2
Krakowskie	1535	825	400	53,9	26,1	35,7	6,2	56,9
Lubelskie	2482	1160	600	46,8	24,1	32,4	16,1	64,7
Łódzkie	1706	550	350	32,3	20,5	18,5	21,1	27,6
Poznańskie	2672	350	175	13,1	6,5	11,4	34,3	15,9
Rzeszowskie	1865	800	300	43,0	16,1	32,4	4,6	30,6
Warszawskie	2936	450	400	15,3	13,6	16,2	29,6	23,9
	19535	5700	2900	29,2	14,8	—	25,4	—

Tabela 2

Liczba gospodarstw bez szachownicy, w szachownicy średniej i uciążliwej
w woj. rzeszowskim (w %)

Powiaty	Bez szachownicy 1—2 działek	W szachownicy średniej 3—5 działek	W szachownicy uciążliwej 6 i więcej działek	Nie ustalono
Brzozów	15,7	31,0	52,7	0,6
Dębica	46,2	44,3	8,6	0,9
Gorlice	57,8	33,7	7,7	0,8
Jarosław	26,0	45,5	26,9	1,6
Jasło	35,5	44,7	18,5	1,3
Kolbuszowa	56,2	35,8	7,1	0,9
Krosno	35,3	38,8	24,4	1,5
Lesko	25,9	35,9	37,5	0,7
Leżajsk	15,5	40,0	43,8	0,7
Lubaczów	22,9	46,7	29,8	0,6
Łańcut	32,9	51,1	15,4	0,6
Mielec	36,6	46,4	16,0	1,0
Nisko	30,1	42,9	26,4	0,6
Przemyśl	26,0	44,9	28,7	0,4
Przeworsk	24,3	51,8	23,1	0,8
Ropczyce	34,4	44,4	20,6	0,6
Rzeszów	31,8	47,8	19,8	0,6
Sanok	28,1	37,9	32,0	2,0
Strzyżów	32,1	41,7	25,6	0,6
Tarnobrzeg	17,1	41,6	39,8	1,5
Ustrzyki Dolne	67,4	27,6	2,6	2,4

z tym sprawa transportu gospodarczego. Dużą rolę w transporcie odgrywa rodzaj nawierzchni dróg. Wielu autorów [10, 15] zajmowało się tym zagadnieniem i stwierdzili, że straty siły pociągowej w warunkach transportu po zoranych polu, w stosunku do jazdy po drodze gruntowej, są równe współczynnikowi 3,00, tzn. że przejazd na odległość 1 km po polu zaoranim odpowiada odcinkowi drogi gruntowej o długości 3 km. Według Blohma [1] optymalna odległość pól od zabudowań winna wynosić 500 m. Zwiększenie tej odległości do 1 km podnosi nakłady pracy ręcznej o 10%, przy 2 km o 25%, przy 3 km o 40%. Im większa więc odległość pól od gospodarstwa tym zwiększone nakłady na transport, jak również mimo zwiększonego wysiłku fizycznego uzyskuje się gorsze efekty pracy.

UKSZTAŁTOWANIE ROZŁOGU ZIEMI W 36 GOSPODARSTWACH INDYWIDUALNYCH W BADANYCH WSIACH

W strukturze własnościowej badanego obszaru (tab. 3) znaczną pozycję zajmują Państwowe Gospodarstwa Leśne dysponujące w trzech wsiach powierzchnią 1067 ha. Strukturę użytków rolnych i gruntów or-

Tabela 3

Struktura własnościowa gruntów w badanych wsiach w ha

Wieś	Powierzchnia ogólna	Gospodarstwa indywidualne	PGL Lesko	PGL Bukowiec	PGRN	Rejon ekspl. dróg	Różnicznienie	Inne PFZ
Bereska	1186,42	403,58	601,54	75,54	33,13	9,38	35,36	27,89
Wola Matiaszowa	511,62	252,75	205,25	—	19,47	—	7,55	26,60
Bereźnica Wyżna	608,14	378,31	184,96	—	—	9,44	—	25,43

nych oraz zasiewów (tę ostatnią zestawioną grupami roślin) przedstawiono w tabelach 4-6 i na rysunku 1.

W strukturze gruntów zaznacza się wysoki udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej, przekraczający w dwóch wsiach 90%. Jak na wsie o charakterze górskim jest stosunkowo duży odsetek gruntów ornych, ponad 60%. Brak jest natomiast sadów, które na skutek zdziczenia starych nasadzeń, zostały zaliczone powierzchniowo do pastwisk.

Jeżeli chodzi o strukturę zasiewów, zastanawiający jest procentowy udział zbóż w powierzchni zasianej, sięgający w Woli Matiaszowej i Bereźnicy Wyżnej 70%, przy stosunkowo małym udziale pastewnych na gruntach ornych.

Tabela 4

Struktura użytkowania ziemi w badanych wsiach powiatu Lesko w woj. rzeszowskim (w %)

Wieś	Powierzchnia ogólna	Użytki rolne	Lasy	Tereny zabudowane	Pozostałe
Bereska	100,0	92,9	4,1	2,7	0,3
Wola Matiaszowa	100,0	88,2	9,4	2,4	—
Bereźnica Wyżna	100,0	94,3	3,8	1,6	0,3

Tabela 5

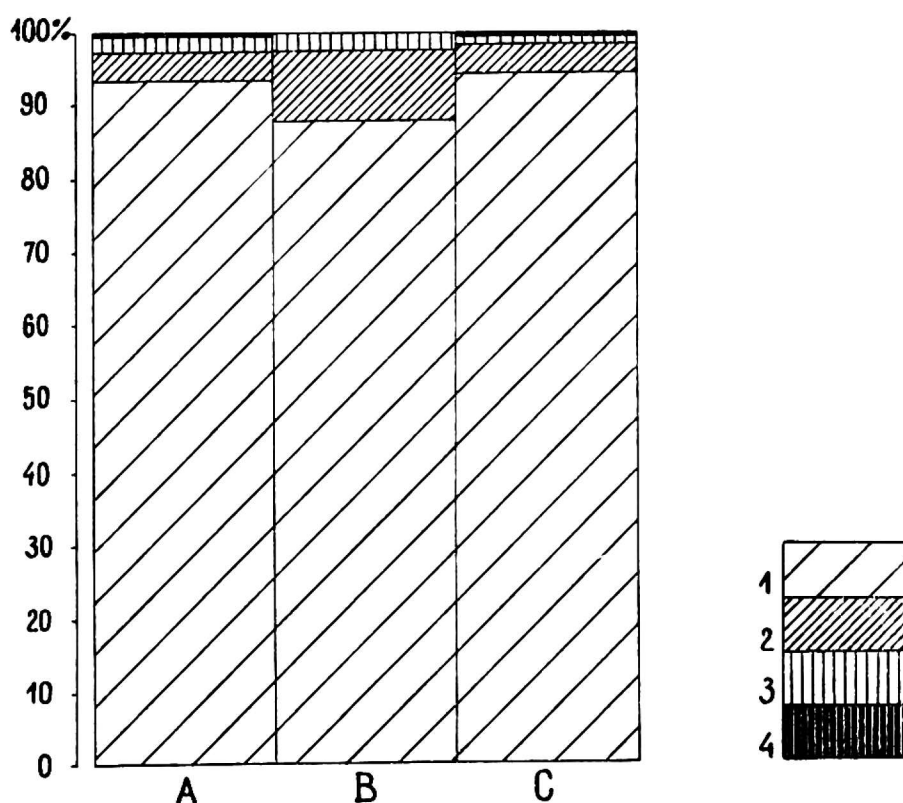
Struktura gruntów ornych w badanych wsiach pow. Lesko w woj. rzeszowskim (w %)

Wieś	Użytki rolne	Grunty orne	Sady	Łąki	Pastwiska
Bereska	100,0	63,0	—	3,4	33,6
Wola Matiaszowa	100,0	60,8	—	2,4	36,8
Bereźnica Wyżna	100,0	63,1	—	2,7	34,2

Tabela 6

Struktura zasiewów w badanych wsiach pow. Lesko woj. rzeszowskie
wg. zdjęcia użytkowania ziemi

Wieś	Powierzchnia zasiana %	% zbóż w pow. zasianej	% zbóż jarych w zbożach ogółem	% okopowych w pow. zasianej	% pastw-nych na gruntach ornych w pow. zasianej
Bereska	100,0	60,2	56,4	22,1	17,7
Wola Matiaszowa	100,0	69,0	64,6	18,5	12,5
Bereźnica Wyzna	100,0	66,3	76,7	23,6	10,1

Rys. 1. Procentowa struktura użytków rolnych w powierzchni ogólnej
A — Bereska, B — Wola Matiaszowa, C — Bereźnica Wyzna, 1 — użytki rolne, 2 — lasy,
3 — tereny zabudowane, 4 — inne

Stan rozdrobnienia gruntów w badanych wsiach najlepiej zilustruje ogólna liczba działek. I tak we wsi Bereska 51 gospodarstw posiada grunty w 457 działkach, w tym od 0-1 ha jest 295 działek (64,6% ogółu działek we wsi). W Woli Matiaszowej 28 gospodarstw uprawia 272 działki, z czego od 0-1 ha jest 64,3%. W Bereźnicy Wyznej 54 gospodarstwa prowadzą działalność rolniczą na 704 działkach, przy czym do 1 ha jest 83,5%.

W oparciu o wzór Van Duina [15]:

$$R = \frac{\sqrt{n} - 1}{P}$$

gdzie:

- R — rozdrobnienie gruntów,
 n — średnia liczba działek,
 P — średnia wielkość gospodarstwa,

Współczynnik rozdrobnienia gruntów obliczono dla badanych trzech wsi:

dla wsi Bereska	$R = 0,252,$
dla Woli Matiaszowej	$R = 0,235,$
dla Bereźnicy Wyżnej	$R = 0,200.$

Stosując ten współczynnik określono również stopień rozdrobnienia gruntów dla 36 badanych gospodarstw. Współczynnik ten uwzględnia tylko liczbę parcel i powierzchnię gospodarstw, a pomija takie wartości, jak odległość pól od działki siedliskowej oraz zewnętrzny kształt granic obiektu gospodarczego, zastosowano więc dodatkowy miernik dla charakterystyki gospodarstw. Był to współczynnik ukształtowania rozłogu według wzoru Moszczeńskiego [8]:

$$U = \frac{O \times S}{P \times 1,53}$$

gdzie:

- O — obwodnica gospodarstwa,
 S — średnia ważona odległość pól od zabudowań,
 P — powierzchnia gospodarstwa,
 1,51 — stały współczynnik obliczony dla kwadratu.

Wyniki obliczeń podano w tabeli 7.

Zestawienie tych dwóch wskaźników pozwala na pełne rozpoznanie struktury przestrzennej badanych obiektów. Opierając się na wyliczonym współczynniku ukształtowania rozłogu można wyrazić pogląd, że na 36 badanych obiektów 6 gospodarstw (16,7%) posiada rozłóg ziemi, którego $U < 10,00$. Pozostałe 30 gospodarstw, czyli 83,3% posiada zdecydowanie zły kształt rozłogu ziemi, $U > 10,00$, co jest wynikiem zbyt dużych odległości pól od zabudowań, co ma również wpływ na obwodnicę gospodarstwa.

Oprócz omówionych już dwóch współczynników wprowadzono jeszcze dodatkowy parametr, określający stopień rozdrobnienia gruntów. Miernikiem tym jest liczba działek w klasach wielkościowych od 0-9 ha, przy czym układem odniesienia są cztery grupy obszarowe gospodarstw. Z analizy otrzymanych wielkości wynika, że poważna ilość działek jest zawarta w klasie najniższej od 0-1 ha, przy czym w Beresce liczba działek w tej klasie wynosi 295 (64,6%), w Woli Matiaszowej 175 działek (64,3%) i w Bereźnicy Wyżnej 588 działek (83,5%).

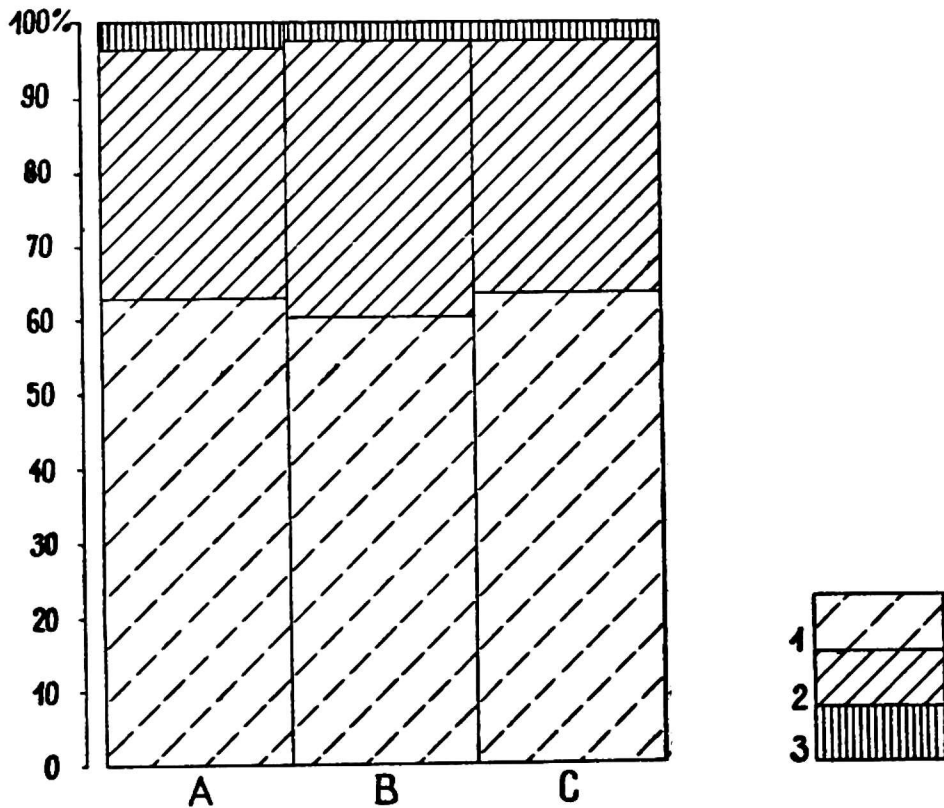
Na diagramach kołowych sporządzonych dla 36 gospodarstw zawarto następujące elementy: działki w ich rzeczywistych odległościach od działki siedliskowej, przy czym strefy odległościowe mieszczą się w przedziałach do 200 m, 200-500 m, 500-800 m, 800-1100 m, 1100-2000 m, 2000-3000 m, 3000-4000 m i powyżej 4000 m. Na każdą parcelę naniesiono upra-

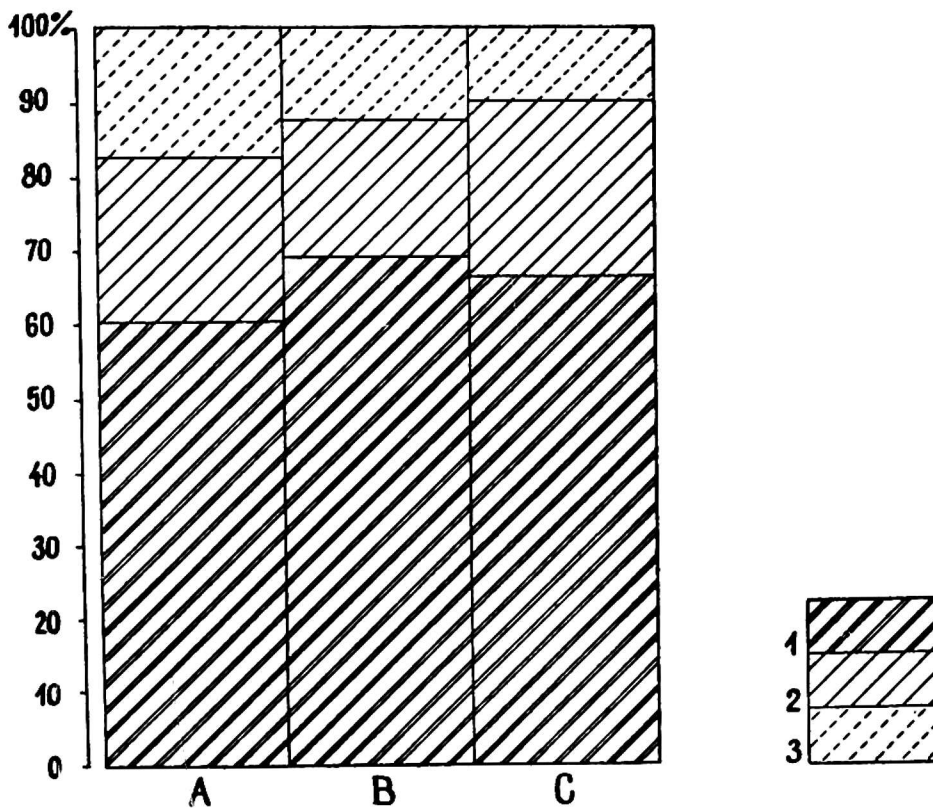
Zestawienie podstawowych danych liczbowych dla 36 gospodarstw indywidualnych trzech wsi pow. Lesko w woj. rzeszowskim z uwzględnieniem wskaźnika rozdrobnienia R i współczynnika ukształtowania rozłogu U

Nr gospodarstwa	Ogólna powierzchnia gospodarstwa ha	Ilość działek	Obwodnica gospodarstwa O	Średnia ważona odległość S	Współczynnik ukształtowania rozłogu gospodarstwa U	Wskaźnik rozdrobnienia R
Wieś Bereska						
11	7,72	7	3020	774,43	20,68	0,214
16	5,59	4	1750	484,86	10,38	0,179
17	6,78	12	6430	179,89	11,48	0,364
21/22	13,81	10	6840	1424,52	46,72	0,157
28	6,71	9	6700	1136,46	76,32	0,298
32	8,86	14	10630	1777,11	144,74	0,310
33	11,89	20	11680	1720,15	113,98	0,293
36	11,89	13	9510	1649,63	86,82	0,219
42	9,12	10	9890	1404,94	102,73	0,238
48	4,26	5	1680	390,70	10,41	0,291
49	3,85	7	1790	115,48	3,50	0,428
51	4,02	4	2400	72,92	3,04	0,248
Wieś Wola Matiaszowa						
1	6,13	10	5110	850,80	46,81	0,354
2	8,59	11	4350	655,23	22,23	0,270
5	14,91	14	6770	1492,94	44,93	0,184
7	10,65	8	2470	2057,28	31,66	0,172
9	18,66	18	5170	1798,56	32,92	0,174
10	6,59	8	1720	285,34	5,02	0,278
14	7,81	14	4270	821,22	31,99	0,352
18	8,48	9	3340	631,12	16,53	0,236
23	4,88	7	4150	154,53	8,84	0,338
25	3,12	3	1090	92,34	2,26	0,237
26	2,96	8	1840	534,51	23,20	0,618
27	5,47	7	2080	754,85	19,14	0,302
Wieś Bereźnica Wyzna						
1	6,67	13	4690	229,18	10,75	0,391
10	11,77	18	3730	324,26	6,87	0,276
12	4,84	7	2080	408,34	12,01	0,341
14	8,80	20	4140	701,30	22,27	0,395
15	11,55	16	6960	155,16	10,35	0,260
18	5,56	9	2080	650,07	16,48	0,360
20	7,07	12	2480	495,53	11,67	0,349
24	8,42	13	7260	1153,77	66,44	0,310
25	5,09	6	2090	770,65	21,84	0,285
28	11,57	13	4680	645,36	18,40	0,226
33	3,10	7	2300	542,94	31,63	0,532
34	4,01	9	2920	578,60	29,13	0,499

wy, uszeregowane w grupy: zboża ogółem, w tym zboża jare, okopowe, pastewne na gruntach ornych, trwale użytki zielone, odkrzaczenia (wydzielono jako osobną grupę o nieustalonym użytkowaniu) oraz pozostałe. W diagramach (rys. 2) gospodarstwa są uszeregowane według grup obszarowych w kolumnach: pierwsza kolumna do 5 ha, druga 5-7 ha, trzecia 7-10 ha, czwarta — powyżej 10 ha.

Rys. 2. Procentowa struktura gruntów ornych w użytkach rolnych
A — Bereska, B — Wola Matiaszowa, C — Bereźnica Wyżna, 1 — grunty orne, 2 — łąki, 3 — pastwiska

Rys. 3. Procentowa struktura zasiewów wg grup roślin
A — Bereska, B — Wola Matiaszowa, C — Bereźnica Wyżna, 1 — zboża, 2 — okopowe, 3 — pastewne na gruntach ornych

Analizując diagramy widać zarysowujące się różnice w kształcie rozłogu ziemi w poszczególnych gospodarstwach. I tak we wsi Bereźnica Wyzna, mimo że gospodarstwa składają się z wielu parcel, ich odległości od działki siedliskowej są stosunkowo niewielkie, oprócz gospodarstwa nr 24, które posiada zdecydowanie zły kształt rozłogu $U = 66,44$, $R = 0,310$. W sumie więc badane obiekty z małymi wyjątkami można uznać za posiadające względnie poprawną strukturę przestrzeni produkcyjnej. Regulacji wymagałaby tylko liczba działek, która jest zbyt duża w stosunku do powierzchni ogólnej gospodarstw.

Diagram dla gospodarstw wsi Bereska przedstawia zgoła inny obraz. W większości gospodarstw odległości pól od zabudowań wynoszą 2000 m i więcej, natomiast obwodnica jest zawarta między 1750 m a 11 630 m. Te dwie wielkości w sposób zasadniczy warunkują złe ukształtowanie rozłogu ziemi, co zresztą znajduje potwierdzenie nie tylko we współczynniku U , ale również we wskaźniku R , który dla gospodarstw nr 49 i nr 51 wynosi kolejno 0,428 i 0,497.

Pośrednie miejsce zajmują gospodarstwa zlokalizowane we wsi Wola Matiaszowa. Oprócz gospodarstw o bardzo niekorzystnym rozłogu ziemi (nr: 1, 5, 7, 9, 14) są również gospodarstwa, które posiadają niemal idealny kształt rozłogu, np. obiekt nr 25, którego obwodnica wynosi 1090 m, odległość od zabudowań niecałe 100 m, a całość gospodarstwa zamknięta jest prawie że w idealnym kole. Jeżeli doda się, że całe gospodarstwo składa się tylko z trzech działek, można mówić o prawidłowym rozplanowaniu przestrzeni produkcyjnej.

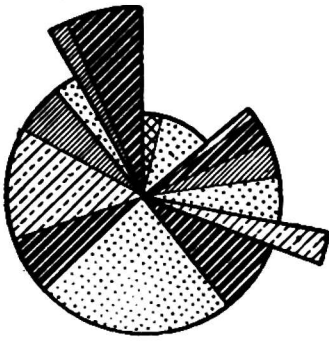
WNIOSKI

1. Struktura przestrzenna gruntów woj. rzeszowskiego wymaga reorganizacji w kierunku zlikwidowania szachownicy pól. Dotyczy to przede wszystkim powiatów południowej części województwa, czyli powiatów górskich, co pozwoli na lepsze dostosowanie produkcji rolniczej do warunków środowiska.

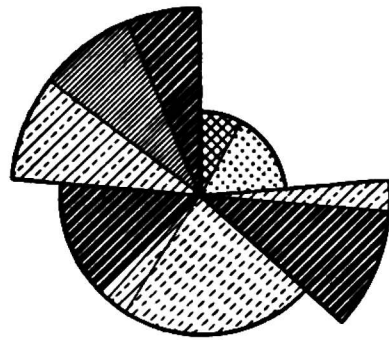
2. Dotychczasowe badania prowadzone w trzech wsiach osadniczych powiatu Lesko potwierdzają fakt, że gospodarstwa indywidualne posiadają złe ukształtowanie rozłogu ziemi, na co wpływ ma przede wszystkim zbyt duża liczba działek oraz ich oddalenie od ośrodka dyspozycyjnego.

3. Niekorzystny układ pól w stosunku do centrum gospodarczego został spowodowany tym, że w planach urządzeniowo-rolnych wsi osiedleńczych niedostatecznie uwzględniono zagadnienia właściwego rozplanowania przestrzeni produkcyjnej gospodarstw.

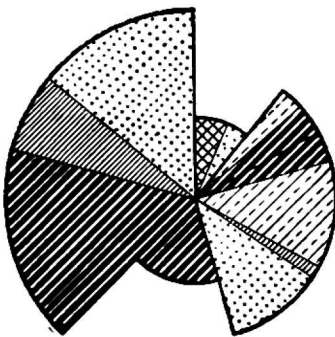
4. We wsiach osadniczych nie została również uregulowana sprawa gruntów różniczan, co dodatkowo wpłynęło na zły kształt obrębu wsi.

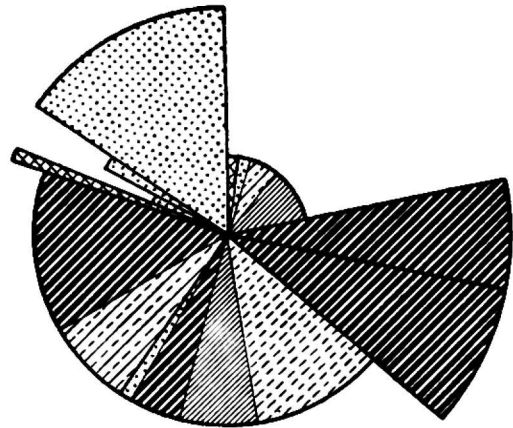
49

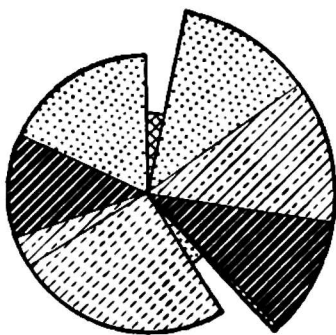
16

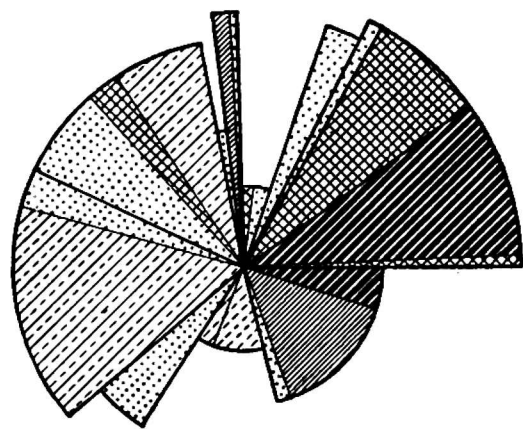
51

28

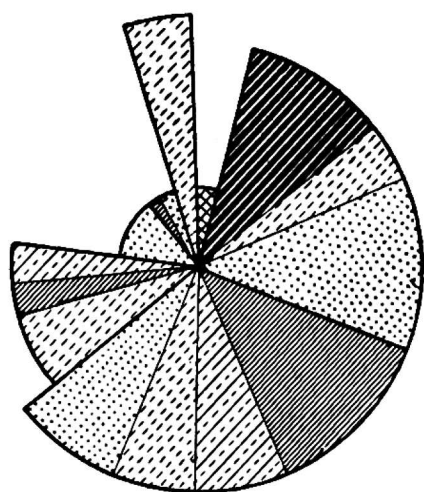

48

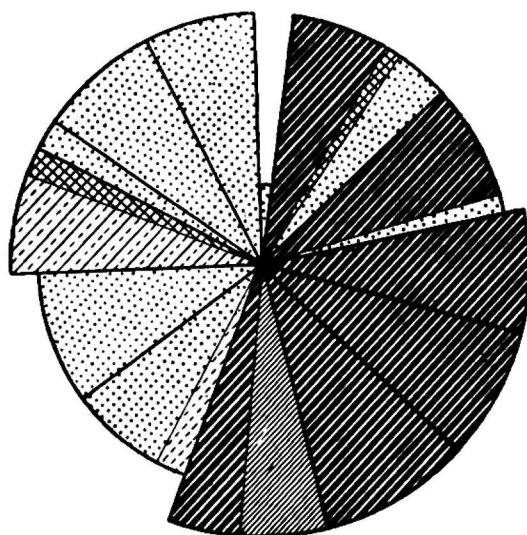

17

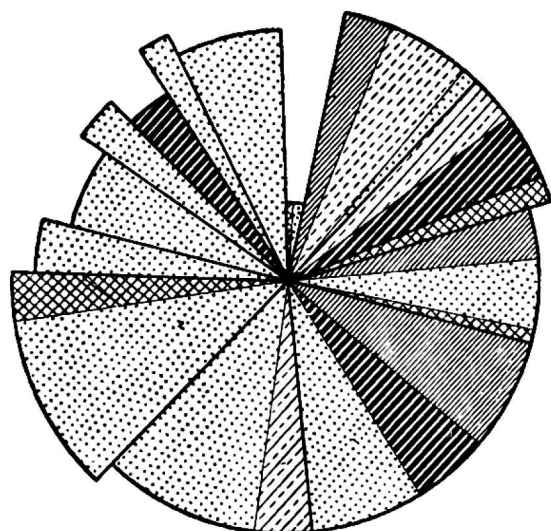
Rys. 4. Wieś Bereska. Stan rozdrobnienia gruntów w wybranych gospodarstwach indywidualnych z uwzględnieniem odległości upraw (wg zdjęcia użytkowania ziemi)

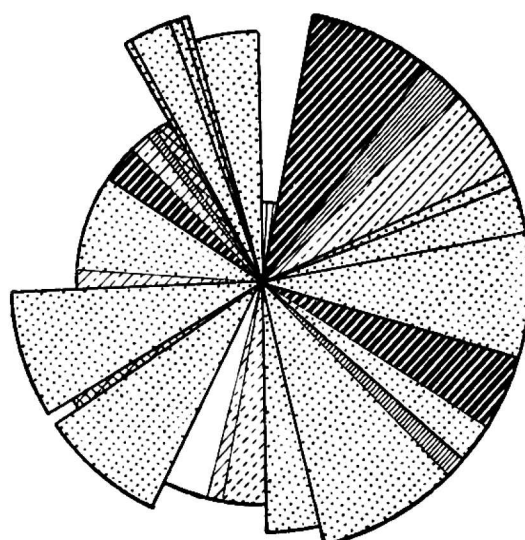
11

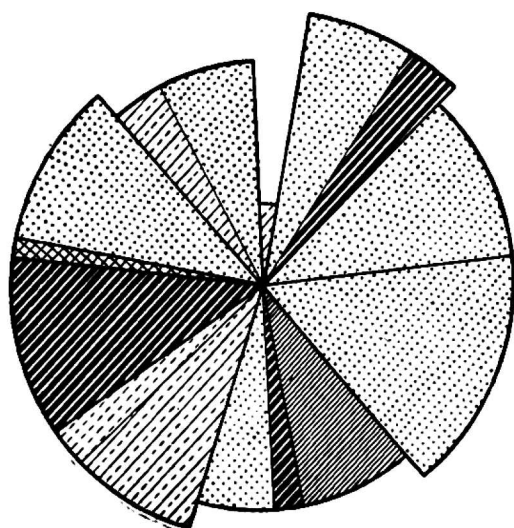
36

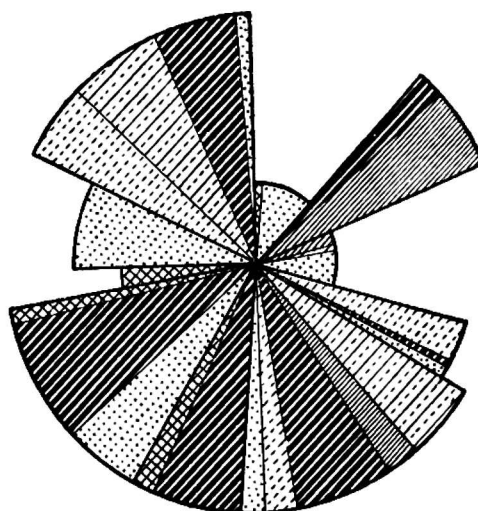
32

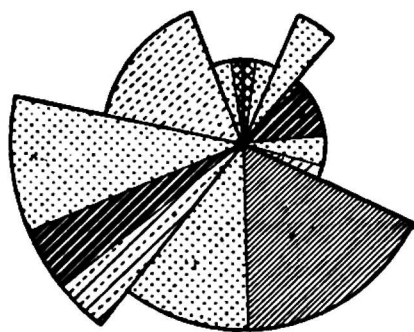
33

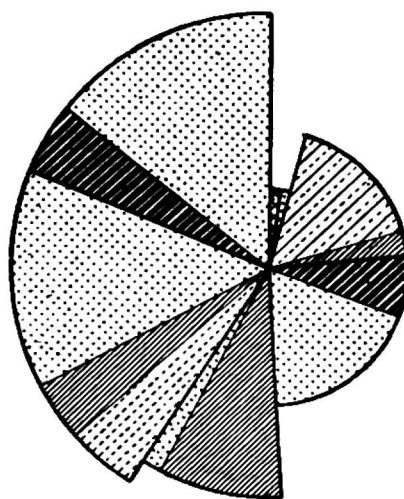
42

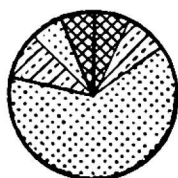
21,22

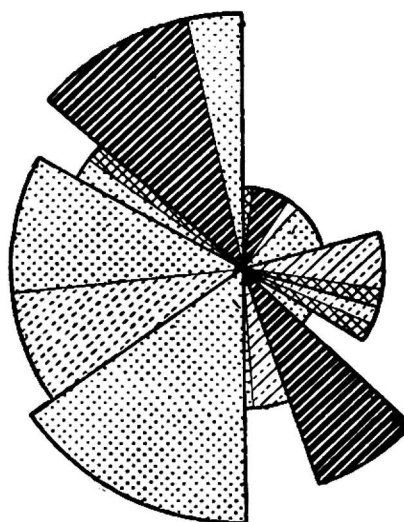
26

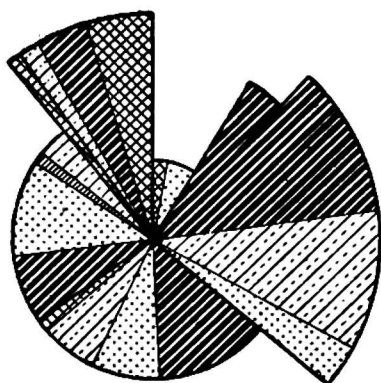
27

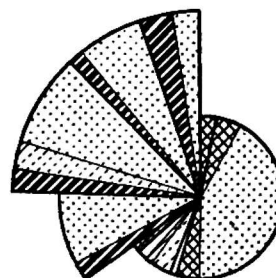
25

1

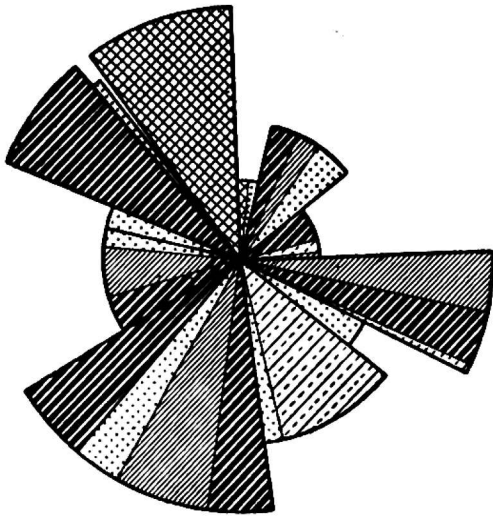

23

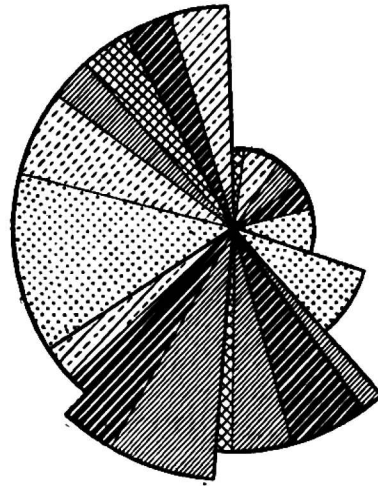

10

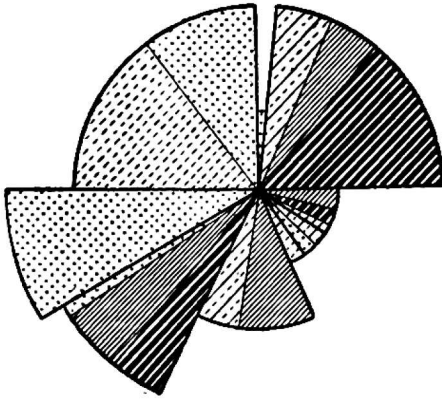
Rys. 5. Wieś Wola Matiaszowa. Stan rozdrobnienia gruntów w wybranych gospodarstwach indywidualnych z uwzględnieniem odległości upraw (wg zdjęcia użytkowania ziemi)

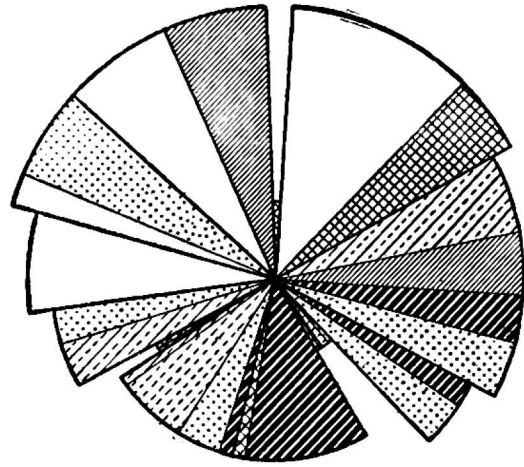
14

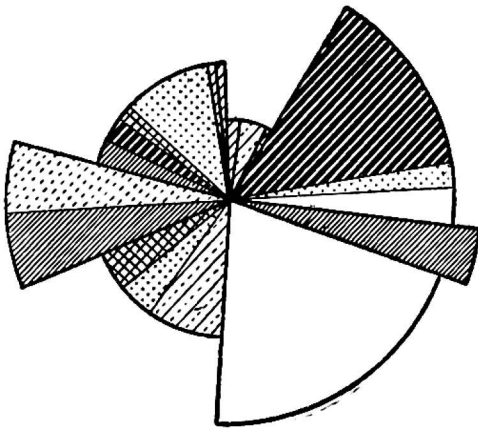
7

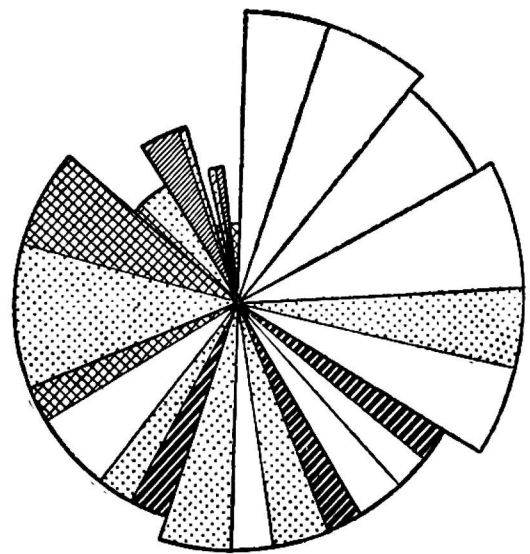
18

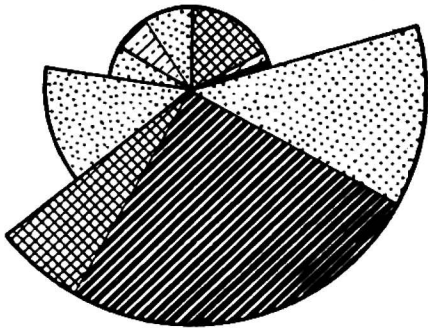
5

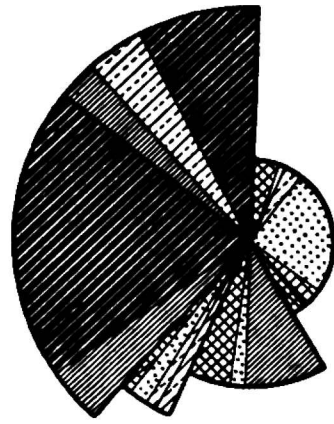
2

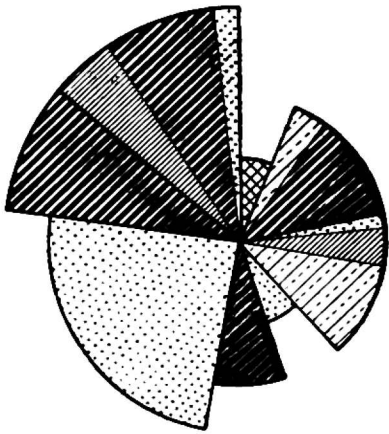
9

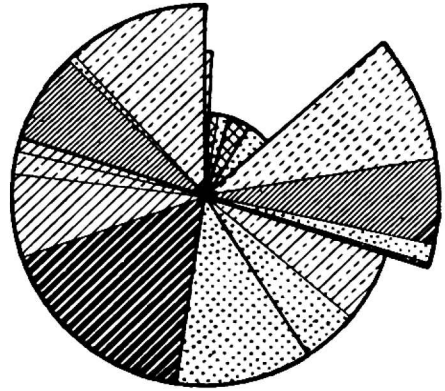
33

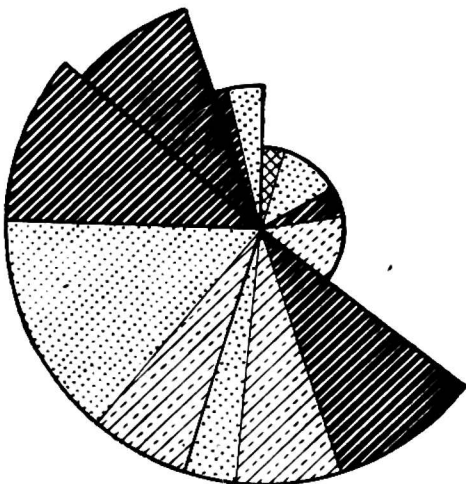
25

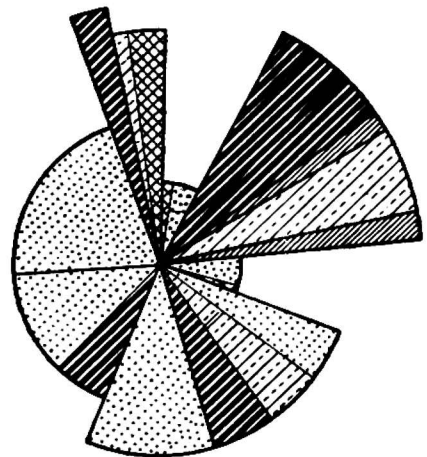
34

18

12

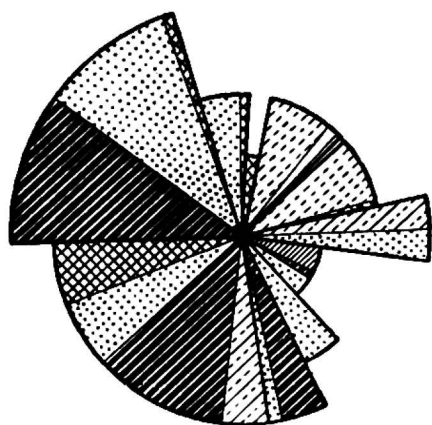

1

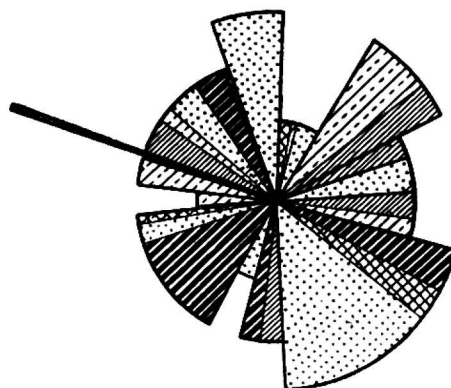
Rys. 6. Wieś Bereźnica Wyżna. Stan rozdrobnienia gruntów

A — rzeczywista odległość działek od ośrodka gospodarczego, 1 — zboża jare, 2 — zboża ozime, 3 — okopowe, 4 — odkrzaczenia, 5 — pastewne na gruntach ornych, 6 — trwałe użytki zielone, 7 — drogi, 8 — inne

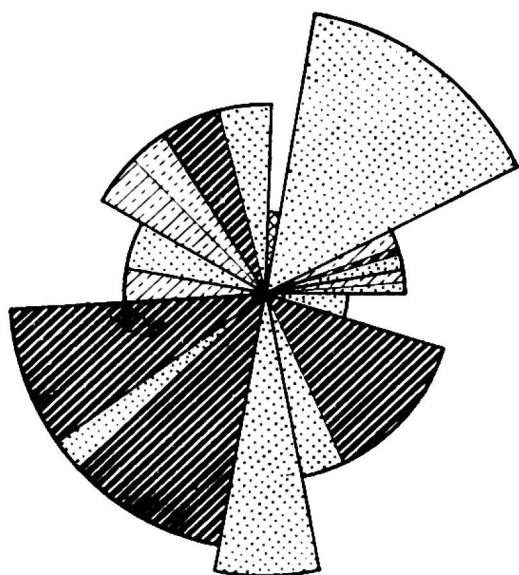

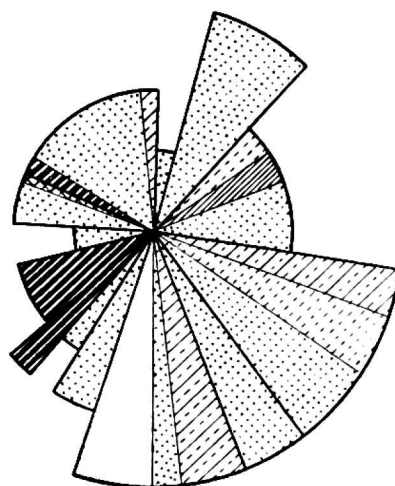
20

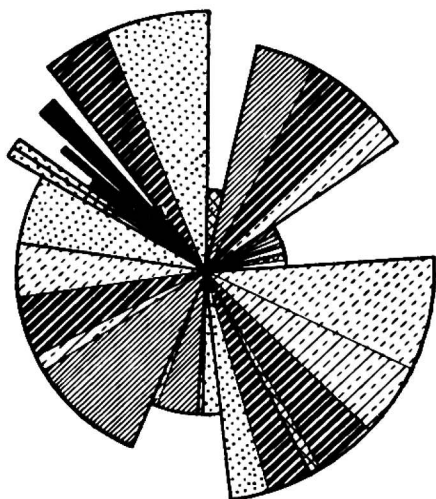
15

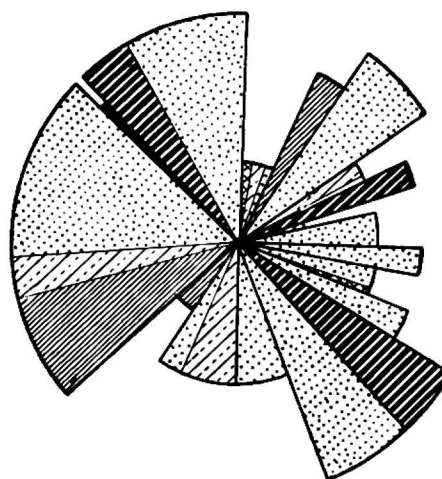
24

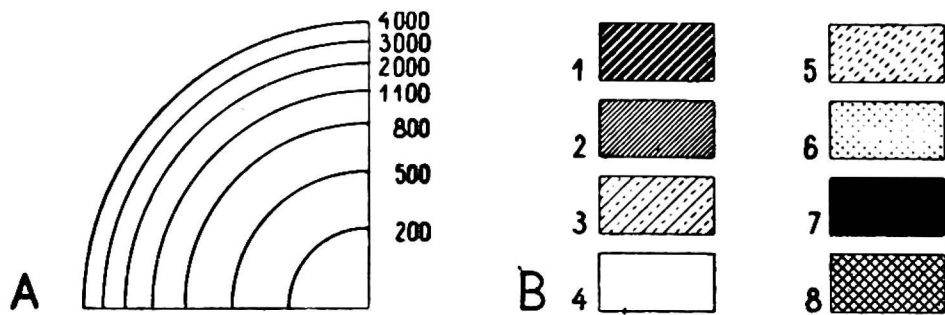
28

14

10

Objaśnienia do rys. 4, 5 i 6

STRESZCZENIE

Ziemia jest niezastąpionym i niezbędnym środkiem produkcji w rolnictwie. W znaczeniu społecznym jest ona dobrem ogólnonarodowym. Ilość jej jest ograniczona, dlatego nie jest obojętne dla społeczeństwa, jakie jest jej wykorzystanie ekonomiczno-rolnicze.

Na racjonalne wykorzystanie ekonomiczno-rolnicze przestrzeni produkcyjnej składa się wiele elementów, m. in. właściwa organizacja przestrzenna wsi i gospodarstw w niej leżących.

Srednia ilość działek w gospodarstwie i ich odległość od ośrodka dyspozycyjnego ma bezpośrednio wpływ na intensyfikację produkcji.

Możliwie doskonały kształt poszczególnych pól i odpowiednia ich wielkość, pozwoli na wprowadzenie na większą skalę mechanizacji prac polowych.

Postęp w rolnictwie, to nie tylko wprowadzenie do produkcji nowych odmian roślin uprawnych, nowoczesnych zasad agrotechnicznych i mechanizacji prac w gospodarstwie, lecz również w porę przeprowadzona organizacja przestrzeni produkcyjnej, co ma szczególne znaczenie we wsiach osadniczych województwa rzeszowskiego, w których prowadzono badania.

LITERATURA

- [1] Blohm G.: *Ekonomika i organizacja gospodarstw rolniczych*. Warszawa 1961 PWRiL (tłumaczenie z niemieckiego)
- [2] Cegielski L.: *Problemy komasacji gruntów w Polsce*. *Wieś Współczesna*, z. 6, Warszawa 1967, ss. 17-27
- [3] Czaykowski W.: *Odległość jako czynnik kształtujący ekonomikę i organizację gospodarstwa rolnego*. Szczec. Tow. nauk., t. VI, z. 1, Szczecin 1960
- [4] Frelek M., Fedorowski W., Sygut B., Nowosielski E.: *Urządzenia rolne*. Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa 1964
- [5] Frelek M.: *Planowanie wiejskie przy przebudowie ustroju rolnego*. *Przegląd Geodezyjny* nr 4, ss. 6-14, Warszawa 1964
- [6] Kostrowicki J.: *Typologia rolnictwa, założenia, kryteria, metody*. *Prz. geogr.*, nr 4, t. XLI, Warszawa 1969
- [7] Ludkiewicz Z.: *Komasacja gruntów wiejskich. Studium ekonomiczne*, Warszawa 1917
- [8] Moszczeński S.: *Nowy sposób ujmowania kształtu rozłogu ziemi*. PINGW, Warszawa 1927
- [9] Nowak M., Kostuch R.: *Gospodarka łąkowa i pasterska Bieszczadów Zachodnich*. (maszynopis)
- [10] Piwowarczyk; *Wielkość i koszt transportu w gospodarstwie rolniczym*. Warszawa 1960
- [11] *Praca zbiorowa pod kier. Ignara, Polityka agrarna*, PWN, Warszawa 1968

- [12] Starkel L., Baumgart-Kotarba M., Kramarz K., Niemirowski M., Patryka J.: Porównanie terenów reprezentacyjnych z charakterystyką rzeźby całych Karpat. (maszynopis)
- [13] Szymański M.: Geodezja rolna w planowaniu przestrzennym wsi. Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych. Warszawa 1969
- [14] Urban M.: Zarys ekonomiki i organizacji gospodarstw rolnych. PWN, Warszawa 1970
- [15] Wolszczan J.: Elementy teorii transportu w zastosowaniu do gospodarstwa rolnego. Zesz. nauk. Szczec. nr 41, Szczecin 1963

Zbigniew Gawlikowski, Anna Gondek

ФОРМА ОТКРЫТОГО ПОЛЯ И ОРГАНИЗАЦИЯ ЕДИНОЛИЧНЫХ ХОЗЯЙСТВ НА ПРИМЕРЕ НЕСКОЛЬКИХ ПОСЁЛКОВ ЖЕШУВСКОГО ВОЕВОДСТВА

Резюме

Земля является незаменимым и необходимым средством продукции в земледелии. В общественном понимании она является общенародным добром. Её количество ограничено и поэтому для общества не безразлично, как она используется в экономико-земледельческом отношении.

В рациональную экономически-земледельческую эксплуатацию производственного пространства входит несколько элементов. Один из них — это соответствующая пространственная организация деревни и её хозяйства.

Среднее количество приусадебных участков в хозяйстве и их расстояние от диспозиционного центра имеет непосредственное влияние на интенсификацию продукции.

Возможно современная форма отдельных полей и соответствующая их величина, позволит на введение в большей степени механизации полевых работ.

Прогресс в земледелии — это не только введение в продукцию новых сортов растительных культур, современных агротехнических достижений и механизации работ. Прогресс — это также во время проведенная организация производственного пространства, что имеет особенное значение в посёлках Жешувского воеводства, в которых велись исследования.

Zbigniew Gawlikowski, Anna Gondek

THE FORM OF EXPANSE AND THE ORGANIZATION OF INDIVIDUAL FARMS ON THE EXAMPLE OF SELECTED VILLAGES IN THE RZESZÓW PROVINCE

Summary

Land in an indispensable medium of production in agriculture. In the social sense land is the national property. Since its area is limited the society cannot be unconcerned with its economic and agricultural utilization.

Several elements contribute to the rational economic and agricultural use of production expanse. One of them is suitable organization of the space of a village and of farms. The average number of fields of a farm and their distance from the administration centre directly influence the intensification of production.

The possibly perfect shape of individual fields and their proper size will enable the introduction of machines in all field works.

The progress in agriculture does not only mean the introduction of new varieties of plants, modern agrotechnical measures, and the mechanization of works in the farm but also proper organization of the production expense, this being especially important in settlers' villages of the Rzeszów province, where the present investigations were carried out.